

DOI

УДК 338.2(091)(497.2)"197"

Особеностите на стопанската политика на НРБ през 70-те години на XX век: между ограничения суверенитет и отварянето към Запада¹

Илияна Марчева

проф. д-р, Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките, София, Бул. Шипченски проход, 57, бл.17, e-mail:

imarcheva@ihist.bas.bg , ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-1301-4079>

Статията разглежда на базата на български архиви, специализирана литература и съвременни изследвания особеностите на стопанската политика в НРБ през 70-те години, когато двата енергийни шока довежда до промени в търговско-икономическите отношения между Изтока и Запада, а също и вътре в СИВ. На фона на тези промени се разглеждат двете насоки за осъществяване на съветския модел на индустриализация в България: задълбочаване на интеграцията в Съветския блок и със СССР и отваряне към високоразвятия Запад. Посочени са плюсовете и минусите на всяка от тези насоки. Подчертано е, че първата насока е тясно свързана с българската стратегия „икономически ползи срещу политически суверенитет“, както и с липсата на суровини и капитали за реализиране на съветския модел на индустриализация. Втората тенденция е възможна благодарение на отварянето на България към Запада и на Запада към България, реализирало в процеса на разведряване между двата блока. Изведен е изводът, че наличието на двата блока със собствена интеграционна политика прави България техен заложник и в крайна сметка ѝ пречи да използва пълноценно отварянето си към Запада.

¹ Тази статия е изпълнена по проекта „Peripheries of Empires and Nation-States in the 17th–20th Century Central and Southeast Europe: Power, Institutions, Society, Adaptation“ между УАН и БАН.

Ключови думи: стопанска политика, НРБ, Запад, 70-те години

Peculiarities of the Economic Policy of the People's Republic of Bulgaria during the 1970s: Between Limited Sovereignty and Opening to the West

Iliyana Marcheva

Prof., CSc, PhD, Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bul. Shipchenski prohod 57, bl. 17, e-mail: imarcheva@ihist.bas.bg

The article examines on the basis of Bulgarian archives, specialized literature and contemporary research the peculiarities of economic policy in the People's Republic of Bulgaria in the 70s, when the two energy shocks led to changes in trade and economic relations between East and West, as well as within the COMECON. Against the background of these changes, the two directions for the implementation of the Soviet model of industrialization in Bulgaria are considered: deepening the integration in the Soviet bloc and with the USSR and opening to the highly developed West. The pros and cons of each of these guidelines are listed. It is emphasized that the first direction is closely related to the Bulgarian strategy "economic benefits against political sovereignty", as well as the lack of raw materials and capital for the implementation of the Soviet model of industrialization. The second trend is possible thanks to the opening of Bulgaria to the West and the West to Bulgaria, realized in the process of *détente* between the two blocs. It is concluded that the existence of the two blocs with its own integration policy makes Bulgaria their hostage and ultimately prevents it from making full use of its opening to the West.

Key words: economic policy, People's Republic of Bulgaria, West, 70-s

България провежда своята ускорена индустриализация след Втората световна война, следвайки съветския модел. Производството на предмети за потребление е подчинено на създаването на тежката индустрия. Лишена от необходимите суровини и средства, тя в най-голяма степен разчита на своята стратегия „икономически ползи срещу политическа лоялност“, което означава плътно следване на съветската външна политика. НРБ е сред страните, които поради своята изостаналост дори спрямо централно-европейските страни, разчита на интеграционните процеси в СИВ, където предварителното разпределение на специализации осигурява пазар на създадените по съветски модел производства.

Но през 60-те интеграционните процеси в СИВ водят до противоречия между страните-членки, които се засилват от вътрешноблокови колизии – потушаването на Пражката пролет, съветско-китайския конфликт, съветско-румънските противоречия. За да ги преодолее СССР предлага „Комплексна програма за по-нататъшно задълбочаване и усъвършенстване на сътрудничеството и за развитие на социалистическата икономическа интеграция между страните-членки на СИВ“, приета на XXV сесия на СИВ през 1971 г. В нея вместо единен план за всички членки е заложено съгласуване на дългосрочните планове и съвместно планиране само на някои отрасли и видове производства от заинтересованите страни. Тези компромиси позволяват на страните-членки на СИВ да се включват в тях, да развиват производствено-техническата си база, като си осигуряват дефицитни стоки, суровини, материали главно от СССР, но и като запазват известна самостоятелност (TVY 2002, 154–156).

Източноевропейските страни възприемат Комплексната програма, защото държат сметка и за развитието на интеграционните процеси в Западна Европа в края на 60-те и началото на 70-те години. То протича с трудности и конфликти, но неотклонно се разширява и задълбочава. След обявяването на митническия съюз през 1968 г., през 1972 г. в Париж е приета амбициозната програма за създаване на Икономически и валутен съюз до 1980 г. На следващата година

Европейската общност се разширява като „Европа на деветте“. На 1 януари 1975 г. влиза в сила на споразумението за единна търговия, според което никоя от страните – членки на общността няма право да сключва самостоятелни търговски договори с трети страни (Vais, 2004, 154–158).

Интеграционните процеси в Западна Европа затрудняват взаимоотношенията със страните от Източния блок. Последните не могат да се ползват от митническите и други облекчения, предоставяни на трети страни като например Югославия, Турция и Гърция. Те, за разлика от членовете на СИВ, са установили дипломатически отношения с Европейската икономическа общност, подписали в края на 60-те и началото на 70-те различни съглашения за асоциация и либерализация на търговията си с Общността, влезли са в нейната Обща схема за преференции (Nikova, 1992, 130, 70–71, 140–141). На България обаче са наложени количествени ограничения за износ на стоки от селскостопански произход, химически и метални изделия и суровини. Средните нива на митото, с които се облагат българските стоки от 1975 г. насетне възлизат на 12,2 %, но за селскостопанските стоки са 18-20%, плюс изискваните допълнителни и изравнителни такси (Kanchev, 1981, 6). За някои стоки митата са още по-високи. Например през първата половина на 70-те години България изнася за кралство Белгия ориенталски тютюн с до 40 % митнически такси, докато Гърция и Турция – без мито. Ето защо България подобно на голяма част от страните от СИВ, подписва еднотипни технически споразумения за самоограничаване на износа си за Общността. Те засягат текстила, черните въглища, живи животни и месо и се отразяват негативно върху търговските отношения на страната с високоразвитите членки на Общността (Kostov, 2007, 36–37).

С оглед на всичко това, не е странно, че в началото на 70- години стратегията на България се основава на все по-активното разширяване на двустранното и многостранното сътрудничество с другите социалистически страни. Правят се усилия планът за VI петилетка (1971–1975) да бъде обвързан с плановете на цялата социалистическа общност. През лятото на 1973 г. в СИВ

е приет единен план за многостранна интеграция и координация на петилетните планове за 1976–1980, най-вече в енергетиката и добива на суровини. Въз основа на Комплексната програма само до средата на 1973 г. България подписва 43 многостранни международни спогодби и конвенции с други членове на СИВ. Това дава възможност на страната да организира едросерийно производство на продукция на електрониката (електронни калкулатори,) пишещи машини, машиностроене (електрокари и мотокари), химическа и фармацевтична промишленост. Създават се многобройни международни организации на отраслов и производствен принцип като: „Интератоменерго“, „Интерхимвлакно“, „Интеренерго“, „Интертекстилмаш“, „Интератоминструмент“, „Интерелектро“, „Интертрансмаш“, в които страната взема участие (Ваева, 2014,12). В края на 1975 г. 40% от машиностроителната продукция се пласира в СИВ (Migeв, 1985, 4, 8).

Но основната посока за по-тясна интеграция българското ръководство вижда със СССР. За това свидетелстват решенията на пленума на ЦК на БКП от 17–19 юли 1973 г. Тогава е издигнат отново, както и през 1963 г., курс за «сближение и всестранно сътрудничество със СССР» като база за политическо, културно, партийно сътрудничество и в перспектива сливане между двете страни. Приемат се „Основни насоки за развитие на всестранното сътрудничество със СССР в етапа на изграждане на развито социалистическо общество в НРБългария“, които остават непубликувани и държани в тайна от обществото, но които се осъществяват през 70-те години. Изследователите посочват, че може да се говори за нов вариант на загуба на суверенитет по подобие на опита от 1963 г. Сега обаче българите са доста по-откровени в търсене на икономически ползи от това „сближение“ (Kalіnova, 2014, 45–48). На 28 септември 1973 г. в резиденцията във Воден Тодор Живков озвучава пред Леонид Брежнев как вижда реализацията на поредното ограничаване на суверенитета: срещу това се искат преференции за доставките и цените на нефт и за цените на селскостопанските стоки (Ваева, 2017, 37).

Политическа вярност срещу икономически изгоди е работеща формула за българския комунистически елит още от 40-те години, но особено ясно се проследява през 60-те и през 70-те. Индоктринирани с теорията и практиката в СССР, българските управляващи прилагат съветската матрица за стопанската модернизация при слабите икономически ресурси на страна. „Политическата вярност“ е стоката, която те могат най-убедително да „продадат“ в името на постигане на икономически изгоди. На Юлския пленум от 1973 г. министър-председателят Станко Тодоров обяснява значението на сближението с необходимостта от осъществяване на ефективно развитие на българската икономика и за решаване на възловия за България суровинен въпрос (ТДА, Ф. 1В, оп.58, а. е. 86, л. 96). През 1970 г. зависимостта на България от съветските енергоносители достига 50%, докато на Унгария е 33%, Чехословакия – 20%, Полша – 2%, Румъния – 8%, ГДР – 22%. Срещу евтините преки енергодоставки страните изнасят стоки, с които непосредствено се специализират. България изнася главно цигари, плодове, вино и зеленчуци, Полша – козметика и дрехи, Унгария – лекарства и автобуси (Воканев, 2007, 321). Във връзка с първия енергиен шок и нарастването на цените на нефта, подобна схема не е изгодна за СССР и затова той поставя въпроса за участие на страните от СИВ в разработване на неговите нефтени и газонаходища (ТДА, ф.1В, оп.58, а.е. 86, л.104).

Вероятно предварителното съгласие на България да участва в добива на съветски нефт и газ прави благосклонен във Воден съветския лидер Л. Брежнев да обещае внос на недостигащите 2,5 млн т. нефт годишно за България (ТДА, ф.1В, оп. 58, а.е. 86, л. 3). Енергетиката е в основата на индустриализацията и въпреки усилията на страната да развива тази област, нуждата от евтина и в големи количества енергия си остава основен проблем.

Заедно с това, българските управляващи още през юли 1973 г. приемат, че интеграцията със СССР ще означава и специализация на страната върху определени отрасли, за които ще има гарантиран пазар, и задържане на други, които ще се развиват в СССР (ТДА, ф.1В, оп. 58, а.е 86, л. 104). В „Основните

насоки”, приети от пленума на ЦК на БКП, икономическото сътрудничество е конкретизирано в определени области: енергийно суровинната, машиностроенето, химическата, транспорта и съобщения, строителството, лека промишленост, селското стопанство, хранително-вкусовата промишленост и опазването на околната среда (ТДА, f.1В, оп.58, а.е. 86, l.574).

Но докато се изградят тези връзки, България все още ще изнася основно селскостопанска продукция за СССР. Ето защо във Воден Т. Живков поставя въпроса за цените на селскостопанските стоки – вечния проблем на българската икономика. Българската държава всяка година дотира с 1 млрд лв. експорта на селскостопанска продукция в прясно и преработено състояние, която е основно перо на износа. За 1973 г. 42–45% от българския износ е в такава продукция. Дотациите са различни в зависимост от пазарите: «за капиталистическия пазар това, което ни струва 100 лв. го продаваме за 20–40 лв., а за социалистическия – за 40–60 лв.» Т. Живков иска да прехвърли тези дотации на СССР, като е съгласен търговията да продължи да е по международни цени, за което пък настоява съветската страна (ТДА, f.1 В, оп. 58, а.е. 86, l.574).

В подкрепа на исканията за допълнителни количества нефт и за дотации за селското стопанство, Живков припомня своята политика за всестранно сближение със СССР по времето на Хрущов и отново я потвърждава пред Брежнев. От отговорите на Брежнев се вижда, че стратегията за сближението със СССР го прави благосклонен към българските искания. В тази насока явно действа и награждаването на съветския лидер със званието „Герой на НРБ“. По конкретните български искания Л. Брежнев твърди, че „Политбюро ще се отнесе с разбиране и ние ще намерим много варианти за удовлетворяване на вашето искане“ за нефта. Но смята, че по отношение на цените на селскостопанския износ ще бъде по-трудно и че предстоят още преговори (ТДА, f.1В, оп. 58, а.е 86, l. 36а). След продължителни преговори от 1979 г. насетне България получава директни плащания на стойност 400 млн преводни рубли годишно за изнасяната в СССР селскостопанска продукция (Огнянов, 2006, 152–153).

Освен обещанието за нефта, е договорено и закупуването на газ. На 1 януари 1974 г. се слага началото на националната газопреносна система, която трябва да доставя газ от СССР (Belenkiy, 2017,122–23).

Страната внася и пряко електроенергия от Съветската страна. На 12 август 1972 г. е пуснат в експлоатация далекопровод “СССР – България” и до края на 1975 г. нашата страна получава по него над 4 млрд. квтч. електроенергия. Започва да действа и енергосистемата „МИР”, в която са обвързани енергийните системи на страните от СИВ (Migev, 1985, 8).

Но точно тогава СССР започва политика за промяна на контрактните цени в СИВ, която засяга енергоносителите. От 1958 г. практиката в СИВ, установена на IX заседание на СИВ в Букурещ, е да се използват средните световни цени, очистени от спекулативни и конюнктурни влияния, които служат за определяне на контрактни цени, валидни за целия 5-годишен период. Този период съответства и на петгодишно планиране във всяка страна, както и на петгодишните външнотърговски спогодби помежду им. Във връзка с първия нефтен шок се оказва, че при 1970 г. равно на 100, индексът на световните цени на промишлените стоки през 1972 г. е 114, а на цените на суровините – 125, през 1974 г. първият индекс става 199, а вторият – 308 (Galouzka,1982,192). По този начин световните цени на промишлените суровини се отклоняват твърде много от равнището на контрактните цени в СИВ, съгласувани за периода 1971–1975 г. И то във вреда на основния доставчик на суровини – СССР.

Ето защо се стига до промяна в определяне на цените в СИВ. Явно под натиска на СССР през 1975 г. социалистическите страни приемат контрактните цени да се определят не за петгодишен период, а на плъзгаща се база, изчислявана ежегодно на основа на средни световни цени за предишната година, изчиствани от вредни спекулативни влияния (Galouzka, 1982, 194). Базисният петгодишен период за определяне на контрактни цени става плъзгащ се, т.е. всяка година той се придвижва с една година напред. Този нов принцип допуска, макар и ограничено, световните цени да влияят върху търговията между страните от СИВ и с това поставя големи проблеми пред тях и тяхната

интеграция. Едногодишният им времеви отрязък влиза в противоречие с принципа на петгодишното планиране на производството и търговията вътре в и между страните от СИВ. Затова, докато през 1971–1975 г. благодарение на Комплексната програма средногодишното нарастване на темповете на взаимната търговия на страните от СИВ е 16,2 %, през периода 1976–1978 г. то пада на 13,2% (Galouzka, 1982, 197–198).

С преминаването на плъзгащите цени започват да намаляват предимствата на социалистическата търговия, при това както за СССР, съблазнен от нарастващите цени на нефта, така и за България. За периода 1975-1980 г. вследствие на новите цени на съветския нефт и въобще на стоките в СИВ, страната отчита загуби на стойност 4 млрд. рубли (Kambushev, 2014, 132). През 1979 г. промяната на ценообразуването в СИВ на основата на световните цени е довела до това, че през 1973 г. страната е купувала нефт по 15 преводни рубли тона, а през 1979 г. – по 80 преводни рубли тона (Baeva, 2014, 21; TDA, f.1B, op. 65, a.e. 31, l. 6 – 7). Разбира се, тези цени са доста по-ниски от световните – през 1972 г. 1 тон суров петрол се е продавал за 14 долара, а през 1979 г. – за 163 долара (Bonev, 2001, 141). Така че въпреки неизгодните нови цени в СИВ, българската индустриализация печели от тях на фона на световните цени. А това без съмнение окуражава българските власти да я продължават. Но в нови насоки, за които допринасят и проблемите на пласмента на българските промишлена продукция на основните ѝ пазари в СССР.

През втората половина на 70-те години България осъзнава, че развитието на индустриализацията и модернизацията изключително по съветска документация и технологии, прави продажбите на българските изделия неконкурентни на съветските пазари. Защото там цените на промишлените суровини за вътрешните производители са по-ниски от цените, по които СССР ги продава на своите партньори от СИВ. Те, както се посочи, се съобразяват вече с международните. А произведените по съветски и не само лицензи изделия няма къде другаде да се пласират, освен на съветските пазари. Така през 1970 г. от изнесените 45 836 електротелфера – 6 за отишли в Австрия, 1 – в

Турция и 1835 – в ФРГ, а 25704 – за СССР. През 1979 г. от изнесени 112190 електротелфери – 1 е бил доставен в Австрия, 90 – Турция и 190 – в ФРГ, а в СССР – 81 450 (SGNRB, 1980, 388). Общо дялът на продукцията на машиностроенето в българския износ за развитите капиталистически страни е нисък и достига в най-добрия случай до 7,7% (Shishkova, 1981, 19). Заедно с това от средата на 70-те години започва изоставането на СССР в наукоемките производства, защото се специализира в енергодобива. Ето защо единствено в областта на военната промишленост съветските лицензи и технологии позволяват на българските предприятия да продават оръжие на трети страни (Nikova, 2007, 185).

Човекът, който не се страхува да посочи на Годор Живков тези проблеми в българо-съветската интеграция и който става през 70-те и 80-те години негов основен съветник за развитието на българската индустриализация и модернизация, е Огнян Дойнов. Той символизира навлизането в управлението на новото поколение технократи, които чертаят новите пътища в развитието на стопанската политика и в методите на управление на икономиката. Това поколение иска да обвърже индустриализацията на страната с високо развитите западни страни, защото се е формирало по време на десталинизационните вълни от втората половина на 50-те и началото на 60-те години. Това го прави вътрешно по-освободено, по-критично и по-отворено към техническите и технологическите иновации от „вражеския Запад“. В резултат на влиянието на О. Дойнов и технократите се сменя парадигмата на българската научно-техническа политика. Ако през 50–60-те тя е доминирана от идеята за „черпене с пълни шепи от СССР“, то през 70-те години се призовава да се използва както родния научен потенциал и този на „братски социалистически страни и преди всичко на СССР,“ така и на „това, което са постигнали напредналите капиталистически страни.“ (Zhivkov, 1980, 362–363).

Политиката за внедряване на готовия чужд опит се обявява на Юлският пленум (22 и 23 юли) 1975 г. Тя залага на концентрация по определени теми, интензификация на научната дейност, подобряване на базата и квалификацията

на кадрите, както е показал опита в развитието на научно-техническия прогрес не само в социалистическите страни, но и във водещи страни като САЩ, Япония, Холандия, Австрия (TDA, f.1B, op 58, а.е. 123,1 82–89). През 70-те години новите, най-прогресивни технологии се създават на Запад и най-вече в САЩ. Така че стремежът на българските власти е чрез контактите си със западните страни да ги получи. За подобна политика съдействат засилените връзки на страната с Япония в края на 60-те и през 70-те години, когато е „златното време“ на българо-японските търговско-икономически и научно-технически връзки (Kandilarov, 2009, 140–228).

Същевременно още в началото на 70-те години се създават благоприятни условия България да използва готови западни разработки. Енергийният шок през 1973 г. разстройва международната търговия и се отразява негативно върху развитите икономики. За да избегнат финансовия крах, те предприемат експортна експанзия в страните от Втория и Третия свят, като за целта предлагат не само предмети за потребление, машини и съоръжения, но и това, от което най-много се нуждаят развиващите се страни. А именно - промишлено коопериране, при това придружено с кредитиране, което е добре дошло за индустриализацията, водена от социалистическите и развиващите се страни. Така през първата половина на 70-те години България става обект на международна конкуренция в предлагане на оферти за комплектни доставки като сигурен път за внедряване на готови технически и технологични решения, разбира се, не най-новите, но все пак достатъчно нови за българските условия (Nikova, 2007, 186). За тази експанзия много благоприятства започналото разведряване между двата блока.

Благоприятства технологичният обмен със Запада и обстоятелството, че в началото на 70-те години България няма сериозни валутно-финансови проблеми в отношенията с несоциалистическите страни (Vachkov, 2008, 158). Всичко това ѝ позволява да внася оборудване за промишлени обекти за машиностроенето, електрониката, химическата промишленост, в конвертируема валута, включително и на кредит от Франция, Австрия,

Финландия, Италия. Също така тя взема заеми за закупуване на лицензи и развиване на внедрителска дейност, както повелява и посочената партийно-държавна линия по това време (Nikova, 1992,163; Nikova, 2007, 186).

България смята, че изплащането на тези заводи може да стане чрез засилен експорт на тяхното производство в Третия свят. Ето защо на 14 февруари 1973 г. Бюрото на МС утвърждава специална Наредба за доставка на комплексни обекти, за износ и за извършване на строително-монтажна, проектантска, геологопроучвателна и минна дейност в чужбина. Изпълнението на наредбата се възлага на ДСО „Техноекспортстрой“, който координира дейността на 18 специализирани проектантски институти и филиали към съответни отрасли министерства и Държавните стопански обединения (Grigорова, 2020, 590).

Оптимизмът да се повишава техническото и технологично ниво чрез контакти със високоразвятия Запад, след като се откриват нови пазари в Третия свят, определя икономическата политика през 70-те години. През 1973 г. е преценено, че България изостава от останалите членки на СИВ в усилията си за промишлено коопериране със западните страни¹. Ето защо се приема Указ № 1196 на Държавния съвет „за икономическо, производствено и научно-техническо сътрудничество с чуждестранни юридически и физически лица“. Той допуска коопериране с чужда фирма в следните пет основни категории дейности: съвместно изграждане или модернизирание на производствени мощности; съвместни изследвания, проектиране или планиране; съвместно производство на стоки на базата на лицензии, обмен на ноу-хау, насрещна търговия или бартерни сделки; съвместно изграждане или доставяне на проекти „под ключ“; основаване на съвместни предприятия само извън България. Така указът правно регламентира новата постановка в научно-техническата и

¹ От 1966 г., когато е сключен първият договор с френската фирма „Рено“ за монтаж и продажба на леки коли до средата на 1973 г. България е подписала 25 договора с фирми от 10 капиталистически страни. В същото време по неофициална информация Унгария има над 260 договори за промишлено коопериране с капиталистически страни, а броят на смесените фирми с унгарско участие надхвърля 100. Полша благодарение на подписаните 350 договора за коопериране произвежда такава крайна продукция като металорежещи машини с цифровово-програмно устройство, турбини, леки коли и др. А Румъния – дори хеликоптери, кораби и други по-сложни машини (TDA, f. 1B, op. 58, a.e. 81, 1.68–70).

стопанска политика да се възползва страната от чуждия технически и технологически опит, но без да се влагат в страната преки „западни“ инвестиции (DV 1974).

В средата на 70-те години промишленото коопериране става ядро на икономическото сътрудничество между страните от Изтока и от Запада. То има най-различни форми, сред които преобладават съвместните производства и специализация. Те заемат 45,2 % от целия обем промишлено коопериране, осъществено между социалистически страни и западни страни през 70-те и началото на 80-те години. Основно е насочено към отраслите с производствено предназначение: 25 % – в химическата промишленост, 18,4 % – в машиностроенето, 17,6 % – в електротехническата и електронната промишленост, 12,9% – в транспортно оборудване 16,8 % – в металургията (Kandilarov, 2013, 171). Но най-желани са онези форми, при които западният дял в него се заплаща с продукцията от новопостроените обекти или поне тази продукцията се изнася в трета, развиващата се страна. Делът на тези подвидове е сравнително по-нисък, защото западните фирми избягват да поемат такива задължения (Nikova, 2007, 188; Grigorova, 2019, 178–180). Компенсационни съглашения от „нов тип“ (връщане на кредита с продукцията) съставят 17,4 % от общия обем, предоставяне на лицензи срещу готова продукцията – 6,1 %, т.нар. тристранно сътрудничество (с реализация на продукцията на трети пазари) – 6,5%. Отделно в обема на промишлено коопериране 16,9 % се пада на съвместните предприятия (Kandilarov, 2013, 171–172). Такива НРБ създава през 1979 г. само в Гърция – за съвместно производство на български стругове и автобуси (Nikova, 2007, 188).

Въпреки тези ограничения в контактите със западния бизнес, промишленото коопериране е смятано за важен стимул за модернизиране на българското производство. Заедно с това, чрез него българските и въобще източноевропейските предприятия се надяват да получат достъп до модерни технологии, недостъпни за СССР заради забраните на КОКОМ. За тези надежди допринася фактът, че за разлика от търговските договори с трети

страни, Европейската икономическа общност не налага ограничения за сключване на споразумения за промишлено и техническо сътрудничество. Това също е благоприятна предпоставка за подписване на дългогодишни двустранни спогодби за икономическо, индустриално, научно и техническо сътрудничество с водещи членки на Общността (Ognyanov, 2006, 172–173).

Появяват се реални възможности страната да осъществява догонващата си модернизация като черпи опит и капитал и от западния първообраз на модела, а не само от съветското копие. Само за периода 1975–1980 г. в списъка за реконструкция и модернизация със западногермански технологии и инсталации са включени 55 български заводи и предприятия от тежката и леката промишленост. Подписват се и 32 договора за кооперирано производство между НРБ и ГРФ (Nikova, 2007, 188–189). България подписва впоследствие споразумения и конкретни договори и с известни компании като „Даймлер-Бенц“, „БАСФ“, „Круп“, „АЕГ-Телефункен“, САТ и др. (Hristov, 2004, 456).

Развитието на търговско-икономическите и производствени отношения на България с развитите страни през 70-те години и особено през втората половина на това десетилетие, когато делът на несоциалистическите страни в стокообменът е най-висок – 25,3 %, от които с развитите капиталистически страни – 16,6 % (NRBalgaria 89, 1990, 58), модернизират икономиката, отварят страната към нови технологии и маркетинг. Тези отношения срещат трудности поради недоброто качество на производството, проблемите със сервизната база, с остарелите лицензи и машини, които западните страни продават на България (Vikov et al. 1992, 102–105).

Всичко това затруднява пълноценното използване на възможностите за модернизиране и най-вече за реализиране на производството извън пазарите на СИВ. Предвид на всичко това, заемите за промишлено модернизиране на икономиката по западни лицензи ще се окажат опасна илюзия. Защото модернизирайки своята производствена база, България разчита така или иначе да пласира високотехнологичните си стоки на съветските пазари, пазарите в СИВ и в страните от Третия свят със социалистическа ориентация. Там през

1980 г. се осъществява 74,7 % от българския външнотърговски стокооборот, като само за пазарите в СИБ – 72,8% (NR Bulgaria 89, 1990, 58). Тези пазари са непретенциозни по отношение на качеството или иновативността на изделията, и което е по-неприятно – разплащането при тях е в преводни рубли (Nikova, 2007,186). Ето защо, много скоро България задлъжнява към Запада с 5 млн. долара и е твърде затруднена в изплащането на дълга (Vachkov et al., 2008, 194).

Особеностите на българската индустриализация през 70-те години на XX век показват, че статутът на страната като лоялен член на Съветския блок ѝ позволява да се възползва от неговите предимства в икономически план, така и да се отваря към тенденциите в икономиката, идващи от Запад. Но наличието на двата блока със собствена интеграционна политика прави България техен заложник и в крайна сметка ѝ пречи да използва пълноценно отварянето си към Запада.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Baeva, I. 2017. «Sblizhenieto» mezhdu Bulgaria i Savetskia sayuz (1963–1973 g.) [The «Rapprochement» between Bulgaria and the Soviet Union (1963–1973)]. *16-ta republika li? Izsledvania i dokumenti za balgaro-savetskite otnoshenia sled Vtorata svetovna vojna.* [Is it the 16th Republic? Research and Documents on Bulgarian-Soviet Relations after the Second World War]. Sofia, Iztok-Zapad, s. 21–40. (In Bulgarian).

Баева, И. 2017. «Сближението» между България и Съветския съюз (1963-1973 г.). *16-та република ли? Изследвания и документи за българо-съветските отношения след Втората световна войн.*, София, Изток-Запад, 2017, с. 21-40.

Baeva, I. 2014. Uspehi i problemi v sotsialisticheskia integratsionen protses prez 70-te godini na XX vek. [Successes and Problems in the Socialist Integration Process in the 1970s]. *Evropeyski integratsionni protsesi prez 70-te godini na XX vek* [European integration processes in the 1970s.]. Sofia, Universitesko izdatelstvo Sv Kliment Ohridski, s. 9-30. (In Bulgarian).

Баева, И. 2014. Успехи и проблеми в социалистическия интеграционен процес през 70-те години на XX век . *Европейски интеграционни процеси през 70-те години на XX век*. София, Университетско издателство „Св.Климент Охридски“, с. 9–30.

Belenkiy, Prof. Al. 2017. Balgaro-ruskite ikonomicheski vzaimootnoshenia mezhdu ideologiyata, pragmatizma i realnostite (1945–2016) [Bulgarian-Russian Economic Relations between Ideology, Pragmatism and Realities (1945–2016)]. Sofia, University of National and World Economy, 304 p. (In Bulgarian).

Беленкий, Проф. Ал. 2017. Българо-руските икономически взаимоотношения между идеологията, прагматизма и реалностите (1945–2016). София, Издателски комплекс-УНСС, 304 с.

Bikov et al. 1992. Ikonomicheskata kriza v Bulgaria: prichini i posleditsi. [The Economic Crisis in Bulgaria: Causes and Consequences] Sofia, Publishing House of the Ministry of Defense St. George the Victorious, 173s. (In Bulgarian).

Биков и др. 1992. Икономическата криза в България: причини и последици. София, Издателство на Министерство на отбраната „Св. Георги Победоносец, 173 с.

Bokarev, Yu. P. 2007. SSSR i stanovlenie postindustrialnogo obshchestva na Zapade 1970-1980-e gody [USSR and the Formation of Post-industrial Society in the West 1970-1980s]. Moscow, Nauka, 384 s. (In Russian).

Бокарев, Ю. П. 2007. СССР и становление постиндустриального общества на Западе 1970-1980-е годы. Москва, Наука, 384 с.

Bonev, St. 2001. Vremeto, v koeto zhivyaha i horata, s koito rabotih. [The Time in which the People I worked with lived]. Sofia, Izd. Novi horizonti, 456 s. (In Bulgarian).

Бонев, Ст. 2001. Времето, в което живяха и хората, с които работих. София, Изд. Нови хоризонти, 456 с.

DV1974.Darzhaven vestnik 14 June, br.46. (In Bulgarian).

Държавен вестник, 1974, 14 юни.

Galouzka, M. 1982. Kontraktните tseni mezhdu stranite-chlenki na SIV [Contract Prices between the Member Countries of the COMECON]. *Sotsialisticheskata obshtnost prez 80-te godini* [The Socialist Community in the 1980 s.]. Mezhdunarodna nauchno-teoretichna konferentsia 25–26 mart 1982 g., provedena vav VII „K. Marks” [Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference March 25–26, 1982, held in Higher Institute of Economics "K. Marx"]. Sofia, s.192–199. (In Bulgarian).

Галоузка, М. 1982. Контрактните цени между страните-членки на СИВ. *Социалистическата общност през 80-те години*. Международна научно-теоретична конференция 25-26 март 1982г., проведена във ВИИ „К. Маркс”. София, с. 192–199.

Grigorova, I. 2019. Bulgaria vav vanshnoikonomicheskata politika na Frantsia sled Vtorata svetovna voyna [Bulgaria in the Foreign Economic Policy of France after the Second World War]. *Izvestia na RIM-Gabrovo*, Vol. VI, Veliko Tarnovo, Faber, s.171–184 (In Bulgarian).

Григорова, И. 2019. България във външноикономическата политика на Франция след Втората световна война. *Известия на РИМ-Габрово*, т. VI, Велико Търново, Фабер, с.171–184.

Grigorova, I. 2020 Zadgranichното stroitelstvo na „Tehnoeksportstroy” prez 60-te – 80-te g. na XX v. [The Overseas Construction of Technoexportstroy in the 1960s and 1980s]. *Istoria* , № 6, s. 589–607. (In Bulgarian).

Григорова, И. 2020. Задграничното строителство на „Техноекспортстрой” през 60-те – 80-те г. на XX в. *История*, № 6, с. 589–607.

Hristov, Hr. 2004. Targoviyata [Trade]. *Ot Deveti do Deseti* [From the Ninth to the Tenth]. Sofia, Fondatsia „ARETE“, Universitetsko izdatelstvo „Sv.Kl. Ohridski“, Izd. „Zahariy Stoyanov, 2004, s.443–464. (In Bulgarian).

Христов, Хр. 2004. Търговията. *От Девети до Десети*, София, Фондация „АРЕТЕ“, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, Изд. „Захарий Стоянов, с.443–464.

Kalinova, Evg. 2014. Sotsialisticheskata integratsia prez 70-te godini na XX vek i porednia opit na Bulgaria za „sblizhavane“ sas SSSR [The socialist integration in the 70s of the XX century and the next attempt of Bulgaria for "rapprochement" with the USSR]. *Evropeyski integratsionni protsesi prez 70-te godini na XX vek*. [European integration processes in the 70s of the XX century]. Sofia, Universitesko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, s. 42–71. (In Bulgarian).

Калинова, Евг. 2014. Социалистическата интеграция през 70-те години на XX век и поредния опит на България за „сближаване“ със СССР. *Европейски интеграционни процеси през 70-те години на XX век*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 42–71.

Kambushev, B. 2014. Problemite na sotsialisticheskata ikonomicheska integratsia vav valutno-finansovata oblast prez 70-te godini i promenite v balgarskata bankova sistema v nachaloto na 80-te godini [The problems of socialist economic integration in the monetary and financial field in the 1970s and the changes in the Bulgarian banking system in the early 1980s.]. *Evropeyski integratsionni protsesi prez 70-te godini na XX vek* [European integration processes in the 70s of the XX century]. Sofia, Universitesko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, s. 124-145. (In Bulgarian).

Камбушев, Б. 2014. Проблемите на социалистическата икономическа интеграция във валутно-финансовата област през 70-те години и промените в българската банкова система в началото на 80-те години. *Европейски интеграционни процеси през 70-те години на XX век*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 124–145.

Kanchev, B. 1981. Ikonomicheskite otnoshenia mezhdu NR Bulgaria i FR Germania [Economic Relations between the People's Republic of Bulgaria and the Federal Republic of Germany]. *Vanshna targovia*, 1981, № 1, s. 6–9. (In Bulgarian).

Кънчев, Б. 1981. Икономическите отношения между НР България и ФР Германия. *Външна търговия*, 1981, N1, с. 6–9.

Kandilarov, Evg. 2009. Bulgaria i Yaponia. Ot Studenata vojna kam XXI vek [Bulgaria and Japan. From the Cold War to the 21st century]. Sofia, Damyan Yakov, 510s. (In Bulgarian).

Кандиларов, Евг. 2009. България и Япония. От Студената война към XXI век. София, Дамян Яков, 510 с.

Kandilarov, Evg. 2013. SIV vs EIO. Politicheski i ikonomicheski otnoshenia mezhdru Sotsialisticheskata obshtnost i „Obshtia pazar” [SIV vs EEC. Political and economic relations between the Socialist Community and the «Common Market»]. *Integratsionnite protsesi prez 60-te godini na XX vek* [Integration processes in the 1960s]. Sofia, Universitetsko izdatelstvo Sv Kliment Ohridski, s. 123–179. (In Bulgarian).

Кандиларов, Евг. 2013. СИВ vs ЕИО. Политически и икономически отношения между Социалистическата общност и „Общия пазар”. *Интеграционните процеси през 60-те години на XX век*, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 123–179.

Kostov, Al. 2007. Ot protivnitsi v Studenata vojna do partnyori v Evropeyskia sayuz. Balgaro-belgiyski otnoshenia ot Vtorata svetovna vojna do nashi dni. [From opponents in the Cold War to partners in the European Union. Bulgarian-Belgian relations from the Second World War to the present day]. Sofia, Art media Communications, 232 s. (In Bulgarian).

Костов, Ал. 2007. От противници в Студената война до партньори в Европейския съюз. Българо-белгийски отношения от Втората световна война до наши дни. София, Art media Communications, 232 с.

MigeV, Vl. 1985. Problemi na sotsialno-ikonomicheskoto razvitie na Bulgaria prez shestata petiletka (1971–1975) [Problems of the socio-economic development of Bulgaria during the Sixth Five-Year Plan (1971–1975)]. *Istoriicheski pregled*, 1985, № 1, s. 4–10. (In Bulgarian).

Мигев, Вл. 1985. Проблеми на социално-икономическото развитие на България през шестата петилетка (1971–1975). *Исторически преглед*, 1985, N 1, с. 4–10.

NRBulgaria89.1990.[People's Republic of Bulgaria 89]. Kratak statisticheski sbornik [Short statistical collection].Sofia, Central Statistical Office, 1990, 90s. (In Bulgarian).

НРБългария89. Кратък статистически сборник. София, Централно статистическо управление, 1990, 90с.

Nikova, G. 2007. Modernizatsiyata prez 70-te i 80-te godini – mit ili realnost [Modernization in the 70s and 80s – Myth or Reality], Veliko Tarnovo, Faber, *Modernizatsiyata na Bulgaria i Gabrovo 1878–2006* [The Modernization of Bulgaria and Gabrovo 1878–2006] V. Tarnovo, Faber, s.183–192. (In Bulgarian).

Никова, Г. 2007. Модернизацията през 70-те и 80-те години – мит или реалност. *Модернизацията на България и Габрово 1878–2006*, В. Търново, Фабер, с. 183–192.

Nikova, E. 1992. Balkanite i Evropeyskata obshtnost [The Balkans and the European Community]. Sofia, Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 302 s. (In Bulgarian).

Никова, Е. 1992. Балканите и Европейската общност, София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 302 с.

Ognyanov, L. 2006. Diplomatsia na savremenna Bulgaria [Diplomacy of Contemporary Bulgaria]. Shumen, Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, 292 с. (In Bulgarian).

Огнянов, Л. 2006. Дипломация на съвременна България. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 292 с.

Shishkova, I. 1981. Vazmozhni patishta za smegchavane na neblagopriyatnoto vazdeystvie na netarifnite organichenia na razvitite kapitalisticheski strani [Possible Ways to mitigate the Adverse Effects of Non-tariff Restrictions of Developed Capitalist Countries]. *Vanshna targovia*, 1981, №1, s.18–22. (In Bulgarian).

Шишкова, И. 1981. Възможни пътища за смекчаване на неблагоприятното въздействие на нетарифните ограничения на развитите капиталистически страни- *Външна търговия*, №1, с.18–22.

SGNRB, 1980 Statisticheski godishnik na Narodna republika Bulgaria, 1980 [Statistical Yearbook of the People's Republic of Bulgaria, 1980]. Sofia, Committee on the Unified System of Social Information at the Council of Ministers, 670 s.

Статистически годишник на Народна република България, 1980. София, Комитет по единна система за социална информация при МС, 670 с.

TVY 2002. Tsentralno-Vostochnaya Yevropa vo vtoroy polovine XX veka. T. 2. Ot stabilizatsii k krizisu (1966–1989) [Central-Eastern Europe in the Second Half of the 20th Century. Volume Two. From Stabilization to Crisis 1966–1989]. Moscow, Nauka, 516 s. (In Russian).

ЦВЕ 2002. Централно-Восточная Европа во второй половине XX века. Т. 2. От стабилизации к кризису (1966–1989). Москва, Наука, 2002, 516 с.

TDA Tsentralen darzhaven arhiv [Central State Archives], f.1B, op. 58, a.e. 86, l.96. (In Bulgarian).

ЦДА, ф. 1Б, оп.58, а. е.86, л. 96.

TDA Tsentralen darzhaven arhiv [Central State Archives], f.1B, op. 65, a.e. 31, l. 6-7. (In Bulgarian).

ЦДА, ф.1Б, оп. 65, а. е. 31, л. 6–7.

TDA Tsentralen darzhaven arhiv [Central State Archives], f.1B, op. 58, a.e. 81, l. 68–70. (In Bulgarian).

ЦДА, ф. 1Б, оп. 58, а.е. 81, л. 68–70.

Vachkov, D. et al., 2008. Balgarskiyat vanshen dalg 1944–1989 [Bulgarian foreign debt 1944-1989]. Sofia, Siela, 254 s. (In Bulgarian).

Вачков, Д. и др., 2008. Българският външен дълг 1944–1989. София, Сиела, 254 с.

Vais M. 2004. Mezhdunarodnite otnoshenia sled 1945 g. [International relations after 1945 г.]. Sofia, Кама, 272 s. (In Bulgarian).

Ваис М. 2004. Международните отношения след 1945 г., София, Кама, 272 с.

Zhivkov, T. 1980. Doklad pred Natsionalnoto saveshtanie na partiynia, darzhavnia i stopanskia aktiv, 31 oktombri 1979. [Report to the National Meeting of

Party, State and Economic Asset, October 31, 1979] Zhivkov, T. *Образователното дело – дело всенародно. Речи, статии, изказвания за образованието и за просветното дело в България* [Zhivkov, T. Educational work – a nationwide work. Speeches, articles, speeches about education in Bulgaria]. Sofia, Narodna prosveta, vol. 2, s. 362–366. (In Bulgarian).

Живков, Т. 1980. Доклад пред Националното съвещание на партийния, държавния и стопанския актив, 31 октомври 1979. Живков, Т. *Образователното дело – дело всенародно. Речи, статии, изказвания за образованието и за просветното дело в България*. София, Народна просвета, Т. 2, с. 362–366.

Дата на подаване на статията в редакцията – 6. 07. 2021 г.